

ye li'l-'ibâdât ve ehemmiyetühâ li-küllin mine'l-ümmeti ve'l-ferd" (*Muḥâdarât ve münâkaşâtü'l-mülteka'l-âşir li'l-fikri'l-İslâmî: Annâbe 12-21 Receb 1396/10-19 Yülyü 1976, Cezayir 1396/1976, V, 441-466* [*Osman el-Ke'âk: Evvelü ḥâfiẓin li-Dâri'l-kütübî'l-vaṭaniyye vemeğât'an ḥayâtihi ve âşârihi* adlı çalışmada Ke'âk'in eserleriyle çeşitli gazete ve dergilerde çıkan yazıları hakkında 167 başlık içeren bir listenin verildiği kaydedilir, *er-Rihletü's-Şâbbiyye*, neşredeninin girişi, s. 5]).

Neşir: İbnü's-Şemmâ', *el-Edilletü'l-beyyinetü'n-nûrâniyye fi metâhiri'd-devleti'l-Haṣṣiyye* (Tunus 1936); Ahmed b. Hâlid es-Selâvî, *el-İstikṣâ li-aḥbâri düveli'l-Mağribi'l-aḫşâ* (Tunus 1355); Hâzim el-Kartâcennî, *Dîvânü Hâzim el-Ḳarṭâcennî* (Beyrut 1384/1964, 1979, 1409/1989); Ahmed Hayruddin, *Dîvân ve eġânî Ahmed Ḥayriiddîn* (Tunus 1981, mukaddime: "Ḥayâtü Ahmed Ḥayriiddîn", s. 9-24). Ke'âk ayrıca, Salvador Gomez Nogales'in *La filosofía musulmana y su influjo determinante en el pensamiento medieval de Occidente: estado actual de la polémica* adlı eserini (Madrid 1966) Arapça'ya tercüme etmiştir (*el-Felsefetü'l-İslâmiyye ve te'sîruhe'l-hâsim fi fikri'l-Ġarb esnâ'e'l-uşûri'l-vüştâ*, Tunus 1397/1977).

Tunus Kültür Bakanlığı *Bibliyoġrafyâ: 'Osman el-Ke'âk* adlı bir kitap yayımlamış (Tunus 1976), Cemâl b. Hamâde ve Hüseyin el-Mezûġi onun hakkında *'Osman el-Ke'âk: Evvelü ḥâfiẓin li-Dâri'l-kütübî'l-vaṭaniyye vemeğât'an ḥayâtihi ve âşârihi* (Tunus 1996), Muhammed Bûzîne *'Osman el-Ke'âk 1903-1976* (Tunus 1996), Ebû Ziyân Sâlih es-Sa'dî *'Osman el-Ke'âk: er-Racül ve'l-fikr ve'l-ḳalem* (Tunus 2009), Ahmed et-Tavîlî *'Osman el-Ke'âk: Ḥayâtuhû ve mü'ellesâtühû* (Tunus 2009) adıyla birer monografi kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ke'âk, *el-'Alâkât beyne Tûnis ve İrân 'abre'l-târiḥ*, Tunus 1972, s. 5-7; a.m.f., *er-Rihletü's-Şâbbiyye* (1966) (nşr. M. Raûf Belhasan), Tunus 2009, neşredeninin girişi, s. 5-6, 21-27; Ahmed Tarabîn, *et-Târiḥ ve'l-mü'errihûne'l-'Arab fi'l-'aşri'l-ḥadîs*, Dimaşk 1970, s. 227-228; Mongi Sayadî, *al-Jam'iyya al-Khaldûniyya 1896-1958*, Tunus 1974, s. 92, 94, 130, 141, 144, 175, 176, 210; A. Louis, *Bibliographie ethno-sociologique de la Tunisie*, Tunus 1977, s. VII, XVI, 37, 62, 103, 191, 192, 306; Enver el-Cüнді, *A'lâmü'l-ḳarni'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Kahire 1981, I, 363-371; Yusuf Es'ad Dâġir, *Mu'cemü'l-esmâ'îl-müste'âre ve aşhâbihâ*, Beyrut 1982, s. 41, 108, 234; Mahmoud Abdel Moulâ, *L'université zaytonienne et la société tunisienne*, Tunus 1984, s. 148, 157, 165; Ahmed Hâlid, *Eđvâ' mine'l-bi'ti't-Tûnisiiyye*

ale't-Ṭâhiri'l-Haddâd ve niğâlü cil, Tunus 1985, s. 178, 270; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, IV, 167-171; Ebû'l-Kâsım Muhammed Kırrû, *Müstedrekü'l-fehresi't-târiḥi li'l-mü'ellesâtî't-Tûnisiiyye*, Beyrut 1988, s. 105; Muhammed Hamdân, *Delilü'd-devriyyâtî's-şâdire bi'l-bilâdi't-Tûnisiiyye*, Tunus 1989, I, 72, 111, 141, 178, 180; Abdülvehhâb ed-Dahlî, *İshâmü't-Tûnisî fi taḥḳiḳi't-türâsi'l-maḥṭûṭ*, Kartâc 1990, s. 28, 59, 104; Muhammed Bûzîne, *Meşâhirü't-Tûnisiiyyin*, Tunus 1992, s. 445; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetimetü'l-A'lâm*, Beyrut 1418/1998, I, 364; a.m.f., *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, I, 431; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtrâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 182; Ahmed el-Alâvine, *Zeylü'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 137; a.m.f., *et-Tezvil ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Cidde 1423/2002, s. 205; Hilâl Nâci, "'Osman el-Ke'âk", *Mevsûatü Beyti'l-ḥikme li-a'lâmî'l-'Arab fi'l-ḳarneyni'l-tâsi' 'aşer ve'l-işrin*, Bağdad 1420/2000, I, 354-355; Muhtâr el-Ayyâşî, *ez-Zeytûne ve'z-Zeytûniyyân fi târiḥi Tûnisî'l-mu'âşir (1883-1958)*, Tunus 2003, s. 131; Clémentine Gutron, *L'archéologie en Tunisie (XIXe-XXe siècles): jeux généalogiques sur l'antiquité*, Paris 2010, s. 269. AHMET ÖZEL

KELÂMÎ-yi RÛMÎ

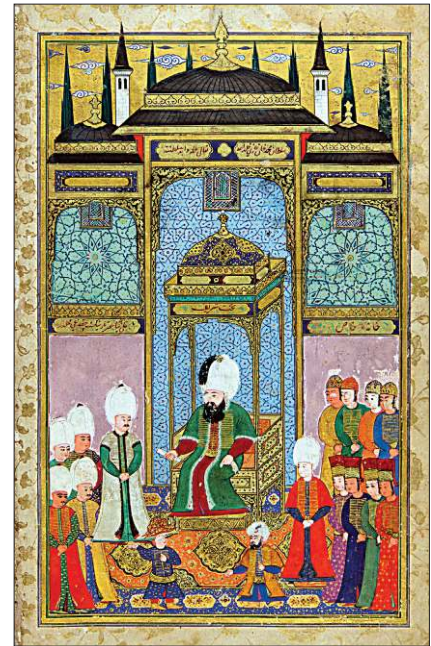
XVII. yüzyıl münşî ve şairi.

Asıl adı Mehmed olup Câmî Ahmed Bey'in oğludur. "Kelâmî-yi Rûmî" mahlasıyla tanınır, bazı şiirlerinde ise adını Kelâmî İbn Câmî şeklinde yazar. Hayatına dair çok az bilgi vardır. "Câmî-yi Rûmî" mahlasını kullanan babası da şair olup Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Kerbelâ Vak'ası'na dair *Ravzatü's-şühedâ'* adlı eserini *Sâdet-nâme* adıyla Türkçeye çevirmiştir. Kelâmî-yi Rûmî muhtemelen ilk eğitimini babasından aldı, onun gibi edebiyat ve şiire heves etti. Kendisine "Kelâmî" mahlasının verilmesiyle ilgili olarak *Sehernâme* adlı eserinde anlattığına göre babası Câmî-yi Rûmî, kendi yaptırdığı güzel bağında ilim ve fazilet ehli arkadaşlarıyla sohbet ederken meclistikilere oğluna bir mahlas bulmalarını söylemiş ve onların teklifleri arasında "Kelâmî" kabul görmüştür. Kelâmî daha sonra Mısır'da yaşadı ve Hâfiz Ahmed Paşa, Kurd Paşa, Hızır Paşa, Yavuz Ali Paşa'nın (1601-1603) valilikleri sırasında onların hizmetinde bulundu; Yavuz Ali Paşa'nın kâtipliğini yaptı. Bunun dışında hayatıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Eserleri. 1. *Vâkı'atü'l-urbân bi-Mısır*. Medine Şeyhülislâm Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde (nr. 4227) on beş, Tunus Millî Kütüphanesi'nde (nr. 9592) kırk sekiz varaklık iki nüshası mevcuttur. 2. *Risâle-i Gazâle-i Vâcibü'l-izâle ve Risâle-i Nîliyye ve Hacnâme* (Şeker – Mercan, sy.

2 [1985], s. 105). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 181) yanlışlıkla Câmî Bey'e atfen *Ravza* ismiyle kaydedilen eser üç küçük mesneviden oluşmaktadır. 3. *Sehernâme*. Yetmiş iki varaktan meydana gelen genelde ahlâkî bir mesnevi görünümündeki eser, edebî değerinden ziyade İstanbul'dan uzakta Mısır gibi bir ülkede şairin kendisi ve babasıyla ilgili olarak verdiği bilgiler bakımından önemlidir (Okuyucu, XXI [2011], s. 325). 4. *Vekâyi-i Ali Paşa*. Yavuz Ali Paşa'nın III. Mehmed tarafından vali tayin edildiği Mısır'daki icraatının anlatıldığı eser birinci elden kaynak niteliği taşır ve muhtemelen Ali Paşa'nın isteğiyle kaleme alınmıştır. İki yıl gibi kısa bir zaman içinde (1601-1603) birçok konunun ele alınması dolayısıyla dikkati çeker. Mısır'ın gelenek ve görenekleri, piramitler, Nil nehriyle ilgili bâtil inançlar, nehir taşkınlarının hesaplanması, mahallî gemi olan "zehebîyye"nin özellikleri, bayram kutlamaları ve mesire yerleri öne çıkan konulardır. Eserin diğer bir hususiyeti de edebî bakımdan zenginliğidir. Kelâmî eseri boyunca ele aldığı konulara uygun şiirler yazmıştır. Onun bu şiirleri neredeyse bir divançe teşkil edecek hacimdedir (*Vekâyi-i Ali Paşa*, s. XXIV). Kelâmî eserinde çoğu mahallî asker ve

Kelâmî-yi Rûmî'nin *Vekâyi-i Ali Paşa* adlı eserinde Yavuz Ali Paşa'nın Sultan III. Mehmed tarafından Mısır'a vali tayin edilmesini gösteren minyatür (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 612, vr. 5^b)

devlet adamı olan, Ali Paşa'ya şiir sunan elli beş şairin şiirlerine de yer vermiştir. Bu şairlerin ekserisinin ismi şuarâ tezkirelerinde geçmemektedir. Bu da eserin edebiyat tarihi bakımından ayrı bir zenginliğidir. *Vekâyi-i Ali Paşa'nın bilinen dört nüshasından biri Türkiye'de* (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 612), ikisi Mısır Millî Kütüphanesi'ndedir (nr. 55784'teki eser katalogda "Târîh-i Ali Paşa es-Silâhdar Vâlî-i Mısır ma'a Kasâid fi Medhih" [*Fihristü'l-mahtûât*, I, 110]; nr. 5527'deki eser ise "Kasâid-i Bülegâi'l-asr fi Medh-i Ali Paşa Vâlî-i Mısır" [*Fihristü'l-mahtûât*, III, 237] adıyla kaydedilmiştir). Kitabın dördüncü nüshası Bibliothèque Nationale'de kayıtlıdır (nr. 77). *Vekâyi-i Ali Paşa* Soner Demirsoy tarafından yayımlanmıştır (İstanbul 2012).

BİBLİYOGRAFYA :

Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 202-203; *Güftü ve Teşrifâtü's-şuarâ'sı* (haz. Kâşif Yılmaz), Ankara 2001, s. 206, 207; *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 256; Blochet, *Catalogue*, I, 29, nr. 77; Halûk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 248, 249; *Fihristü'l-mahtûâtü'l-Türkiyyeti'l-Osmâniyye: 1870-1980* (nşr. Dârü'l-kütübi'l-kavmiyye), Kahire 1990, I, 110; III, 237; Mehmet Şeker – İsmail Hakkı Mercan, "Tunus Millî Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmalar", *DÜİFD*, sy. 2 (1985), s. 105-122; Cihan Okuyucu, "Câmî-i Rûmî (Mısır) ve Sa'âdetnâme'si", *TM*, XXI (2011), s. 297, 301, 324, 325; Mustafa Uzun, "Câmî-i Rûmî", *DİA*, VII, 102-103.

SONER DEMİRSOY

KELİME-i ŞEHÂDET

(كلمة الشهادة)

Allah'tan başka ilâh bulunmadığına,
Hz. Muhammed'in O'nun kulu
ve elçisi olduğuna inanmayı
ve bunu sözle belirtmeyi ifade eden
bir terkip.

Kelime-i şehâdet (kelimetü's-şehâde)

İslâm dininin beş temel esasından birincisi olup "tanıklık etme ifadesi" demektir. Dinî bir terim olarak, "Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim" anlamına gelen "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh" cümlesinin yerine kullanılır. Aynı veya benzer muhteva ile metinlerde bunun yerine "kelime-i tayyibe, kavl-i sâbit, el-urvetü'l-vüskâ" terkipleri de geçer. Nitekim İbn Abbâs, İbrâhîm sûresinin 24. âyetinde yer alan "kelime-i tayyibe"nin kelime-i

şehâdete işaret ettiğini bildirmektedir (Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, II, 530). Bazı kaynaklarda "kelimeteyi's-şehâde" olarak tesniye sığısıyla da yer alan terkinin (Gazzâlî, I, 143) birinci kısmı zât, sıfat ve fiilleriyle bir olan Allah'a, ikinci kısmı Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna, Allah'tan emir ve haberler getirdiğine tanıklığı ifade eder. "Resûlüh" sözü Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu ve O'ndan vahiy aldığını belirttiği gibi "abdühû" tabiri de onun Allah'ın kulu olduğunu ve meselâ hristiyanların Hz. İsa hakkında yaptığı gibi onun tanrılaştırılmaması gerektiğini vurgular. Burada "eşhedü" fiili kesinlik bildiren bir bilgi ve inancı dile getirir. İmam Gazzâlî kelime-i şehâdetin Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri ve Hz. Peygamber'in sıdkının ispatı olmak üzere dört esas içerdiğini kaydetmektedir (a.g.e., a.y.).

Kelime-i şehâdet, "Allah'tan başka ilâh yoktur" anlamına gelen kelime-i tevhidin başına "eşhedü" fiilinin eklenmesiyle meydana gelmiş olup muhteva itibarıyla aralarında bir fark yoktur. Ancak kelime-i şehâdet özellikle tanıklığı (inancı ve bunu ifadeyi) vurguladığı için İslâm'a mensubiyeti belirtir. Bu iki cümle biraz farklı şekillerde Kur'an'da geçmektedir. Âl-i İmrân sûresinde (3/18) Allah'ın, meleklerin ve ilim sahiplerinin Cenâb-ı Hak'tan başka ilâh bulunmadığına tanıklık ettikleri beyan edilir. Nisâ sûresinde de (4/166) Allah'ın ve meleklerin Hz. Muhammed'e inen vahye şahitlik ettikleri bildirilir. Hadislerde ise birçok yerde kelime-i şehâdetten söz edilmiştir. Bunların başında "Cibrîl hadisi" diye bilinen ve İslâm'ın beş temel esasını anlatan rivayet gelir ve burada ilk esas olarak kelime-i şehâdet zikredilir (*Müsne'd*, I, 319; Buhârî,

"İmân", 2; Müslim, "İmân", 1). Şahitliğin mukabili inkârdır. Kâfirler ancak kelime-i şehâdetin muhtevasını kabul etmek suretiyle mümin vasfını kazanabilirler.

"İslâm dininin toplu halde benimsenmesi (icmâli iman)" anlamına gelen kelime-i şehâdet kişinin İslâm'a girmesinin ilk merhalesini teşkil eder, böylece o İslâm ümmetinden sayılır ve müslümanlara tanınan bütün hakları elde eder, bazı sorumlulukları da yüklenmiş olur. Bir kısım âlimler, Cibrîl hadisindeki sıralamayı göz önünde bulundurarak kelime-i şehâdetin özlerin özü ve bütün amellerin kendisiyle anlam kazandığı bir söz olduğunu, dolayısıyla kelime-i şehâdet getirilmeden hiçbir amelin makbul sayılmayacağını söylemiştir. Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin de aralarında bulunduğu bazı âlimler ise hadisteki tertibi gözetmeden kâfirlerin bu hadiste geçen beş şartın tamamından sorumlu tutulduğunu ileri sürmüştür (*Tecrid Tecemesi*, V, 9). Mu'tezile âlimi Kâdî Abdülcebbar dinî vecibeleri söz-ibare ve bunların dışında olanlar diye ikiye ayırıp kelime-i şehâdeti birinciye, namaz, oruç, hac gibi amelleri ikinciye örnek gösterir ve her ikisinin de mârifetullahın arkasından geldiğini kaydeder. Ona göre, dine herhangi bir zararın gelebileceği durumlarda kelime-i şehâdetin açıkça söylenmemesinin câiz görülmesi bunun mârifetullahtan sonra geldiğini ve dinî mükellefiyetlerden sayıldığını gösterir, dinî mükellefiyet ise mârifetullah, tevhid ve adl gibi temel esasların ardından gelir. Kâdî Abdülcebbar ayrıca kelime-i şehâdeti açıkça söylemenin sıdk ve kizbe ihtimalinin bulunduğunu, dolayısıyla onu ikrar eden kişinin benimsediği şeye aykırı bir davranış ortaya koyma-

Hasan Celebi'nin celi sülûs kelime-i şehâdet levhası

